

НАСКІЛЬКИ НОВОЮ Є «НОВА СОЦІАЛЬНА ІСТОРІЯ» В УКРАЇНСЬКОМУ ПРОЧИТАННІ?

(Від редакційної колегії)

Вихід у світ п'ятого випуску альманаху «Соціум» – непоганий привід для того, аби спробувати підбити бодай перші і, зрозуміло, дуже попередні підсумки інтелектуальної експансії на вітчизняні історіографічні землі тих новітніх методологічних новацій у сприйнятті сфери соціальної взаємодії і соціальної ідентифікації, які на рубежі 50-60 років минулого століття й породили історіографічний феномен, відомий під назвою «нова соціальна історія»¹. Адже, власне, саме завдання інтенсифікації досліджень сфери соціальної взаємодії, в тому числі й – а в ідеалі лише – з використанням новітніх методик і прийомів наукового аналізу, і ставилося засновниками альманаху як один з пріоритетних напрямів своєї майбутньої роботи². А ще висловлювалось прагнення мобілізувати навколо альманаху дослідників, котрі працюють над вивченням сфери соціального в самих різноманітних її проявах. Так що ж вдалося досягти за неповне п'ятиліття існування «Соціуму», а що й надалі продовжує існувати в категоріях близьких і віддалених перспективних завдань?

Найперше й найочевидніше досягнення нашого редакційного колективу полягає у виявленні та згуртуванні навколо ідеї представлення історії, передовсім пізнього середньовіччя та раннього модерну (а саме ці історичні епохи «домінували» на сторінках нашого видання),

учених-гуманітаріїв, котрі не лише хочуть, а й можуть успішно працювати у сфері історико-соціальних досліджень.

Приємно констатувати й той факт, що коло зацікавлених і належним чином підготовлених науковців не обмежалося лише представниками академічних наукових установ, а й якісно поповнилося за рахунок представництва університетської науки, причому й тієї її частини, яку традиційно, але часто-густо несправедливо класифікують як «провінційну вузівську», не помічаючи того, що саме з цього середовища раз-по-раз з'являються яскраві індивідуальності, здатні порушити самозапокоїливий столичний спокій. Авторська географія «Соціуму» безконфліктно об'єднала вчених Києва, Львова, Харкова, Дніпропетровська, Полтави, Луцька, Острога.

Частими гостями альманаху є наші зарубіжні колеги, а також вітчизняні вчені, котрі навчаються і працюють у наукових центрах Польщі, Росії, Білорусі, Литви, Німеччини, Угорщини, Франції, Італії. Годі говорити, що їх присутність не лише надає виданню певним чином загальноєвропейського колориту, а й допомагає співставити рівень вітчизняних досліджень в історико-соціальній сфері з відповідними європейськими аналогами. Крім того, самоочевидною була й користь від такого

¹ Про сутність нових підходів у представленні історії формування та функціонування соціальної ієрархії суспільства, статусу і рольових обов'язків його членів, їх ідентифікації та самоідентифікації див.: Рєпина Л.П. Социальная история в историографии XX века: научные традиции и новые подходы. – М., 1998; еє же. Смена познавательных ориентаций и метаморфозы социальной истории // Социальная история. Ежегодник, 1997. – М., 1998; Людтке А. Что такое история повседневности? Ее достижения и перспективы в Германии // Социальная история. Ежегодник, 1998/99. – М., 1999; Зелдин Т. Социальная история как история всеобъемлющая // THESIS. – 1993. – Т. 1. – Вып. 1 (Передрук статті 1976 р., вміщеної в Journal of Social History. Vol. 10. No 2); Ревель Ж. Микроисторический анализ и конструирование социального // Одиссей. Человек в истории. 1996. – М., 1996; Лепти Б. Общество как единое целое: о трех формах анализа социальной целостности // Одиссей. Человек в истории. 1996. – М., 1996; Горобець В. «Нова соціальна історія»: можливі українські перспективи у світлі європейських досягнень і проблем // Історія та історіографія в Європі. – Вип. 1–2. – К., 2003.

² Див.: Смолій В. Від головного редактора // Соціум. Альманах соціальної історії. – Вип. 1. – К., 2002. – С. 7–9.

невимушеного «вмонтування» сюжетів української історії в органічний і цілком природний для неї (принаймні на часовому зрізі середньовіччя та раннього модерну) загальноєвропейський контекст для їх адекватного історичним реаліям сприйняття.

Говорячи про зафіксовані на сторінках нашого альманаху якісні зрушення у вивченні проблем соціальної історії в її українському варіанті, найперше, що хочеться зауважити, так це поступове розширення тематики досліджень, їх внутрішнє дисциплінування, яке дозволяє адекватніше структурувати подані матеріали в межах окремих тематичних блоків. Процес «природного відбору» демонструє надання вітчизняними науковцями переваги дослідженням історії соціальних спільнот: запорожців, козаків-найманців, земських і міських урядників, адвокатів, офіційних/урядових свідків, старовірів, студентів тощо. Відповідна тематична рубрика присутня у всіх п'яти випусках альманаху. Так само, переважно високими, були й якісні характеристики представлених матеріалів.

У процесі все того ж таки «природного відбору» в окремий тематичний блок виділилася й історична конфліктологія, представлена дослідженнями проблем конфесійних, етнічних, міжстанових, майнових конфліктів доби пізнього середньовіччя – раннього Нового часу. Остання, хоч і є органічним продовженням історії існування соціальних спільнот, втім, за специфікою історичного матеріалу та способів його аналізу, суттєво різниться від неї (до речі, у зміщенні в альманасі деяких дослідженнях зі сфери історичної конфліктології (зокрема Наталі Старченко та Ігоря Тесленка) апробовано на вітчизняному ґрунті й прийоми – поки що незвичного для української історіографії, але такого успішного в історіографії європейській – мікроісторичного аналізу³).

Історична фемінологія, вперше репрезентована на сторінках «Соціуму» описом історії жіночої долі представниці вищої соціальної

страсти Гетьманату першої третини XVIII ст. ще в 2002 р., перш ніж потрапити в нашому альманасі до категорії гендерних досліджень, мусила доповнитись дослідженнями історії маскулінності в соціальних практиках Великого князівства Литовського. Гендерна історія чоловіків, хоч поки що і в західній історіографії залишається порівняльно молодого історико-соціальною субдисципліною, втім, завдяки прискореному розвитку та запозиченню прийомів фемінологічних гендерних студій досягла неабияких успіхів⁴.

П'ятий випуск «Соціуму» вміщує й доволі незвичний для вітчизняної наукової періодики казус, пов'язаний з проявом нетрадиційної сексуальної орієнтації індивідуума першої половини XVIII ст., відомого фахівцям насамперед у контексті розвитку політичних процесів. Варто зауважити, що не лише в українській, а й у західній історичній науці історія сексуальних меншин тривалий час не могла отримати «громадянства» (власне, ще й досі її класифікація як складової частини гендерних досліджень викликає неабиякий спротив представниць феміністичних організацій). Надзвичайно складно досліджувати проблему і внаслідок убогості історичних джерел, адже заборони й «анафемування» змушували максимально ретельно маскувати її прояви. Тим то й цінний представлений в альманасі матеріал з українських реалій раннього Нового часу. Навіть попри те, що він більшою мірою нагадує феноменологічний опис, аніж структурований відповідними категоріями аналіз соціального усвідомлення статі, що, власне, і є однією з головних ознак гендерного підходу.

Уже від самого початку постійною рубрикою нашого видання стала й історія уявлень та ідей. Щоправда, задекларований у третьому випуску намір переорієнтувати «Соціум» на публікацію матеріалів лише зі сфери соціальної взаємодії, вивівши поза його межі тематичний блок, що репрезентує сферу культурної антропології, аби на його базі створити окремий аль-

³ Про характеристику мікроісторії як нового типу соціальної історії див.: Davis N.Z. The Shapes of Social History // *Storia della storiografia*. – 1990. No 17. – P. 28–34; Гинзбург К. Микроистория: две-три вещи, которые я о ней знаю // *Современные методы преподавания новейшей истории*. – М., 1996. – С. 207–236; Медик Х. Микроистория // *THESES*. – М., 1994. – Т. 2. – Вып. 4. – С. 193–202; Савельева И.М., Полетаев А.В. Микроистория и опыт социальных наук // *Социальная история. Ежегодник, 1998/99*. – М., 1999. – С. 101–119; *Прошлое – крупным планом: Современные исследования по микроистории*. – СПб., 2003. – 268 с.

⁴ Як стверджує сучасний французький дослідник Мішель Перро, «гендер відкрив нам можливість по-іншому поглянути і на чоловічість і історію чоловіків як чоловіків..., як істот, які володіють статевими ознаками, чоловічість яких не більш природна, аніж жіночість жінок». – Перро М. *История под знаком гендера // Социальная история. Ежегодник, 2003. Женская и гендерная история*. – М., 2003. – С. 51.

манах історії уявлень та ідей, реалізувати поки що не вдалося. Передовсім – через брак належної наповненості редакторського портфеля матеріалами саме такого змісту. А тому «Соціум» і надалі залишатиметься втіленням широко потрактованого поняття «соціального».

Втім, аби шляхетний задум щодо посиленої допомоги в інституалізації останньої не минув марно, співробітники Центру досліджень проблем соціальної історії видаватимуть тематичні збірники, присвячені дослідженню історії розвитку ідей, уявлень та понять, але не як предметного поля суто інтелектуальної історії (за іронічною оцінкою засновників школи «Анналів» – однієї з тих «безтілесних» наук, які «створюють універсум з абстракцій»⁵), а як мозаїки певних індивідуальних і колективних практик, що поставали у процесі соціалізації представників тих чи інших соціальних страт у тих чи інших сферах суспільного життя. Уже в цьому році готується тематичний збірник «Вірність та зрада у сприйнятті середньовічних та ранньомодерних соціумів». Темою наступного обговорення стануть проблеми побутування в європейській історії конфліктів та порозуміння, їх біжучого сприйняття відповідними

соціумами, а також характеру пізніших інтелектуальних рефлексій з цього приводу.

На питання ж – наскільки новою є представлена на сторінках нашого альманаху «нова соціальна історія» – вочевидь, можна з впевненістю відповісти лише в межах відповідного академічного контексту. Якщо, наприклад, порівнювати з тим, від чого доводилося відштовхуватися на початку 2000-х, – оновлення очевидне. Порівняння ж із західноєвропейськими аналогами, які за більш ніж півстоліття встигли подолати не одну методологічну кризу і не один раз помінати предметне поле науки – до справжньої новизни ще далеко.

А тому подальша доля «Соціуму» пов'язується з продовженням розробок в межах тематичних блоків попередніх випусків. Але вже з наданням переваги – як цього вимагає стилістика жанру нової соціальної історії – індивідуальним та унікальним проявам соціальної взаємодії перед явищами масовими і типовими.

Сподіваємося також і на поповнення клубу шанувальників нової соціальної історії новими членами та, що найголовніше, наповнення редакторського портфеля альманаху новими темами й оригінальними дослідницькими підходами.

⁵ Шартьє Р. Интеллектуальная история и история ментальностей // История ментальностей, историческая антропология. Зарубежные исследования в обзорах и рефератах. – М., 1996. – С.47.